

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

**Кваліфікаційна робота
(магістра)**

**з теми: «ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ
СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ»**

Виконала: магістрантка 2 курсу
Ps1-M21z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
**Борщевська-Семенчук
Тетяна Василівна**

Науковий керівник: **Гоцуляк Наталія
Євгенівна**, кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної та
практичної психології

Рецензент: **Славіна Наталія Сергіївна**,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ.....	8
1.1. Основні підходи у вивченні проблеми стійкості особистості до стресу в сучасній психологічній науці.....	8
1.2. Психологічні ресурси стресостійкості фахівців ризиконебезпечних професій.....	20
1.3. Життестійкість як ключова характеристика стресостійкості фахівців екстремального профілю діяльності.....	31
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	39
2.1. Структура та програма дослідження.....	39
2.2. Обґрунтування та характеристика методів дослідження.....	52
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	66
Висновки до розділу 2.....	68
РОЗДІЛ 3 ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ДЛЯ ЦІЛЕСПРЯМОВАНОГО ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	71
3.1. Програма тренінгу «Мотиваційні ресурси життестійкості», як захід професійної психологічної підготовки майбутніх офіцерів.....	71
3.2. Оцінка ефективності використання тренінгу «Мотиваційні ресурси життестійкості».....	75
Висновки до розділу 3.....	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне розуміння стресостійкості передбачає зосередження не лише на функції забезпечення фізичного виживання особи в екстремальних умовах, а й на функції збереження більш широкого функціонування особистості, фахівця – здатності ефективно і професійно діяти. Коли стресостійкість тлумачать як здатність до адаптації і вміння керувати власними ресурсами для збереження ефективності діяльності, застосовують термін життєстійкість.

Згідно із сучасними положеннями психологічної науки наявні у фахівців ризиконебезпечних професій розбіжності у здатності ефективно діяти в екстремальних умовах зумовлені такими компонентами стресостійкості, які детермінуються психологічною підготовленістю особистості до дій в екстремальних умовах, особистим та професійним досвідом, підтримкою соціального оточення, ефективністю опрацювання травматичного досвіду тощо.

Отже, саме розвиток життєстійкості є тим потенціалом, який має бути реалізований у процесі професіоналізації фахівців ризиконебезпечних професій, для забезпечення надійності їх діяльності та адаптивності психічного функціонування. Проблема стресу і стресостійкості особистості традиційно викликає неабиякий інтерес учених і практиків, пов'язує між собою багато фундаментальних та прикладних досліджень.

Значний науковий досвід вивчення проблеми боротьби зі стресами накопичено за кордоном (М. Wundt, В. James, В. В. Cannon, Н. Selye, Е. Gellhorn, G. N. Loofbourrow, Р. Fraisse, Т. Cox, R. Lazarus, J. C. Coyne, J. R. P. French, W. Rodgers, S. Cobb, R. Launier, J. W. Mason, J. R. McGrath та ін.). Постійно зростає інтерес до дослідження проблеми стресу і стресостійкості у вітчизняній науці. Зазначеною проблематикою займалися такі відомі психологи, як Н.Є. Водоп'янова, П.Д. Горізонтов, П.Б. Зільберман, Л.О.

Китаєв-Смик, А.Б. Леонова, В.Л. Маріщук, В.І. Медведєв, Н.І. Наєнко, Р.С. Нємов, Ю.С. Савенко, В.В. Суворова та інші.

Однак, незважаючи на наявність значної кількості праць, які розкривають психологічні проблеми стресу і стресостійкості фахівців ризиконебезпечних професій (В.О. Бодров, В.М. Корольчук, В.О. Лефтеров, А.Г. Маклаков, С.М. Миронець, Є.. Потапчук, І.І. Приходько, О.М. Столяренко, С.І. Яковенко, О.В. Тімченко й ін.), залишається чимало недостатньо досліджених питань, що пов'язані з пошуком доступних ресурсів формування стресостійкості цих фахівців та активізації необхідних ресурсів у процесі їх професійної психологічної підготовки.

Так, використання засобів активізації мотиваційних ресурсів дозволяє розширити можливості для цілеспрямованого розвитку стресостійкості особового складу різних силових структур, що сприятиме як ефективності виконання ним службово-бойових завдань, так і його виживанню в екстремальних умовах.

За результатами проведеного аналізу наукових праць цих та деяких інших авторів стає очевидним, що:

- існує нині розуміння мотиваційних ресурсів стресостійкості особистості має неоднозначне тлумачення у різних наукових джерелах, а це, своєю чергою, відбивається у розбіжностях поглядів науковців стосовно визначення шляхів оптимізації процесу формування стресостійкості фахівця;

- на цей час у наукових дослідженнях недостатньо повно розкрито типологію стресостійкості і мотиваційної сфери фахівців ризиконебезпечних професій, а також особливості стресостійкості і мотиваційної сфери військовослужбовців.

Таким чином, відсутність систематизованих теоретичних, емпіричних та експериментальних досліджень за цією тематикою потребують науково обґрунтованого вирішення.

Мета дослідження – виявлення ресурсів мотиваційної сфери для формування стресостійкості військовослужбовців, а також у визначенні можливостей активізації цих ресурсів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення стресостійкості взагалі та військовослужбовців зокрема.
2. Дослідити психологічний феномен життєстійкості як ключової характеристики стресостійкості фахівців екстремального профілю діяльності.
3. Емпірично дослідити ресурси мотиваційної сфери військовослужбовців, що впливають на формування їх стресостійкості.
4. Розробити та емпірично перевірити програму тренінгу, спрямовану на активізацію ресурсів мотиваційної сфери.

Об'єкт дослідження – мотиваційна сфера військовослужбовців.

Предмет дослідження – вплив мотиваційної сфери на формування стресостійкості військовослужбовців.

Відповідно до визначених завдань було застосовано такі **методи дослідження**: теоретичні – аналіз та систематизація вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми мотиваційної сфери та стресостійкості військовослужбовців; емпіричні методи: Тест життєстійкості (S. Maddi, переклад і адаптація Д.О. Леонтьєва, О.І. Расказової); Діагностика копінг-стратегій (методика COPE Ч. Кавера, М. Шейера, Д. Вентрауба в адаптації Т.О. Гордєєвої, Є.М. Осіна, О.І. Расказової, О.А. Сичова, В.Ю. Шевяхової); Опитувальник нервово-психічного напруження (Т. Немчін); Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерс, Р. Даймонд); Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) є адаптованою версією тесту «Цілі у житті» Джеймса Крамбо і Леонардо Махоліка; Шкала базових переконань (Р. Янов-Бульман); статистичні методи обробки даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі військової частини N (Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року,

Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Закону України «Про інформацію», наказу Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 03 березня 2022 року щодо заборони розповсюдження інформації про військові територіальні об'єкти). До дослідження було долучено 40 військовослужбовців та військовослужбовців контрактної служби.

Наукова новизна одержаних результатів:

- уточнено поняття «мотиваційна сфера» в рамках дослідження її впливу на стресостійкість військовослужбовця;
- подальшого розвитку отримали наукові психологічні знання щодо феномену «життєстійкість військовослужбовця»;
- розроблено програму тренінгу, спрямовану на активізацію ресурсів мотиваційної сфери.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, отримані емпіричним шляхом результати дослідження та програма тренінгу можуть бути використані військовими психологами, психологічною службою ЗСУ, а також у ході підготовки психологів під час навчання у ЗВО.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення роботи було представлено на науково-практичних конференціях, зокрема на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні соціально-психологічні підходи до збереження психічного здоров'я особистості», 12 жовтня 2021 року (<https://fkspp.kpnu.edu.ua/2021/10/19/vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-suchasni-sotsialno-psykholohichni-pidkhody-do-zberezhenia-psykhichnoho-zdorov-ia-osobystosti-2/>); Звітній науковій конференції студентів та магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2021–2022 навч. році (29–30 березня 2022 року); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2022 р., м. Кам'янець-Подільський; XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології

особистості та міжособистісних взаємин», 23 квітня 2022 року; VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців», 17 листопада 2022 р., м. Кам'янець-Подільський.

Публікації. Гоцуляк Н.Є., Борщевська-Семенчук Т.В. Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 14. Серія: Психологічні науки. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2022. С. 27–35.

Структура кваліфікаційної роботи. Складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 80 найменувань. Загальний обсяг викладено на 102 сторінках, із них 90 сторінки основного тексту. Робота містить 10 таблиць, 1 рисунок.

ВИСНОВКИ

1. Проведений теоретико-методологічний аналіз проблеми стійкості до стресу в сучасній психологічній науці дозволив встановити, що стресостійкість є комплексною характеристикою, яка включає різні психологічні, фізіологічні і поведінкові компоненти, а також здатність керувати своїми емоціями, зберігати високу працездатність, здійснювати складну або небезпечну діяльність без напруженості, незважаючи на емоціогенні впливи.

Вдосконалення здатності фахівців ризиконебезпечних професій долати стресогенні ситуації можливе на основі виявлення психологічних ресурсів стресостійкості особистості – індивідуально стійкої сукупності психологічних засобів, що активізуються особистістю для подолання стресових ситуацій і забезпечують стабільність оптимального рівня психічного напруження, збереження цілісної індивідуальності та автентичності особистості. Серед них головне місце займають система мотивів у поєднанні з характеристиками соціальної адаптивності та сформована система конструктивних копінг-ресурсів.

Розглянуті види стійкості є специфічними, але всі вони ґрунтуються на двох твердженнях: стійкість – це здатність підтримувати оптимальну працездатність і ефективність діяльності в напружених ситуаціях; стійкість – здатність особистості зберігати оптимальний психічний стан у разі впливу негативних чинників. Стійкість, у широкому розумінні, розглядають як функцію двох змінних – зовнішньої та внутрішньої.

Отже, можна припустити, що всі існуючі види стійкості є складовими компонентами такого цілісного явища, як психічна стійкість особистості, але характеризують його різні сторони. У психологічній площині стійкість відображує функціональні характеристики професійно значущих психічних процесів, якостей і властивостей особистості, а також ступінь адекватності психологічної системи діяльності вимогам конкретних професійних ситуацій.

Виходячи з цього можна стверджувати, що стресостійкість є окремим випадком психічної стійкості, яка проявляється внаслідок дії стрес-факторів, і її специфічність визначатиметься конкретним видом діяльності.

2. Розгляд стресостійкості як здатності до адаптації і вміння керувати власними ресурсами для збереження ефективності діяльності дозволяють використовувати термін «життєстійкість». Життєстійкість відображує психологічну живучість та розширену ефективність людини, а також є показником її психічного здоров'я. Для збереження здоров'я й оптимального рівня працездатності та активності особистості у стресогенних умовах важливою є наявність трьох порівняно автономних компонентів життєстійкості: залученості, контролю і прийняття ризику.

Важливим є також той факт, що життєстійкість можливо розвивати і трансформувати у процесі життя людини, а отже її можна вдосконалювати й у військовослужбовців у процесі професійної психологічної підготовки.

3. Емпіричне дослідження ресурсів мотиваційної сфери військовослужбовців, що впливають на формування їх стресостійкості включало: дослідження їх життєстійкості, виявлення копінг-стратегій, притаманних досліджуваним; оцінку дієвості набутої ними системи стресостійкості. Встановлено, що переважна більшість обстежених військовослужбовців мають високі показники стресостійкості. Проте у офіцерів вона вища, ніж у військовослужбовців військової служби за контрактом (2,47 та 1,28 відповідно). Це відбивається як на показниках життєстійкості (98,02 та 93,07 відповідно), так і на показниках копінг-стратегій (24,2 та 17,03 відповідно) та дієвості системи стресостійкості (соціально-психологічній адаптивності і відчутті внутрішнього благополуччя). Проведене дослідження дозволило виділити три типи стресостійкості військовослужбовців – високодієвий, середньодієвий та низькодієвий, а також конкретизувати їх психологічну характеристику.

Дослідження особливостей мотиваційної сфери військовослужбовців включало виявлення особливостей потребового та смислового її складників,

загальної системи ставлення до себе, інших та оточуючого світу, а також дієвості мотиваційної сфери. Виявлено, що у обох досліджуваних групах вектор потребової сфери спрямований у напрямку виконання місії обраної професії.

Проте існують певні відмінності щодо способу підтримання цього вектора. Потребова сфера військовослужбовців-контрактників менш ієрархізована і, відповідно, менш здатна спонукати до розвитку, вона зорієнтована на відтворення наявного рівня задоволення потреб. Офіцерам притаманна висока ієрархізованість, яка й забезпечує здатність до самодетермінізму, саморозвитку. На рівні смислової регуляції військовослужбовці характеризуються високими показниками осмисленості життя (73,04). Однак офіцерам притаманна локалізація цілей у майбутньому, що надає їх життю більшої спрямованості і часової перспективи у порівнянні з військовослужбовцями-контрактниками.

В обох досліджуваних групах діагностовано адекватний їх професійній діяльності інтернальний локус контролю без схильності до надконтролю. Аналіз структури інтернальності засвідчив, що вона детермінується особливостями професійної діяльності, яка потребує ретельного контролю кожної дії. Більш позитивні базові переконання офіцерів порівняно з військовослужбовцями-контрактниками забезпечують їм значніший резерв для подолання стресів та їх наслідків. Використання кластерного аналізу результатів зазначених досліджень дозволило отримати розподіл обстеженої вибірки військовослужбовців за типами мотивації («самоактуалізований», «залежний» та «романтичний»), а також конкретизувати їх психологічну характеристику.

Для визначення ресурсу окремих компонентів мотиваційної сфери щодо формування стресостійкості (загальним показником якої є життєстійкість) використано процедуру регресійного аналізу. Його результати показали, що компоненти мотиваційної структури описують понад 50% дисперсії ознак життєстійкості. Це підтверджує тезу про їх значну

роль у структурі життєстійкості. Співвіднесення типів мотивації з типами стресостійкості дозволило стверджувати, що: «самоактуалізований» тип мотиваційної сфери є основою для розвитку високого рівня стресостійкості військовослужбовців, проте у цілому не визначає його; «залежний» тип цілком виключає можливість набуття високого рівня стресостійкості; «романтичний» тип значно знижує імовірність розвитку «високодієвого» типу стресостійкості.

4. Зазначена типізація дала змогу здійснити адекватні та диференційовані психологічні впливи щодо оптимізації мотиваційних ресурсів стресостійкості військовослужбовців. Завданням розробленого тренінгу «Мотиваційні ресурси життєстійкості» було формування загальної життєстійкості – здатності зберігати ефективність діяльності у широкому колі стресових ситуацій, адже ми проводили тренінг в умовах воєнного стану в Україні, що висувало до військовослужбовців особливих вимог до стресостійкості.

Матеріали оцінювання ефективності експериментальної апробації авторської програми тренінгу «Мотиваційні ресурси життєстійкості» дозволили встановити можливість використання тренінгових технологій як засобу професійної психологічної підготовки військовослужбовців для активізації їх мотиваційних ресурсів стресостійкості.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення особливостей стресостійкості та мотиваційних ресурсів її формування у військовослужбовців строкової служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдюкова Н.В. Психологічні особливості соціалізації сучасного підлітка: автореф. дис.... канд. психол. наук: спец. 19.00.05. Київ, 2000. С. 21 с.
2. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищих військових навчальних закладах МВС України / [І.В. Воробйова, І.І. Приходько, С.Т. Полторак та ін.]. Харків : Акад. МВС України, 2012. 297 с.
3. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування : посібник / [редкол.: Н. Найдук, І. Сенюта, О. Бік, Х. Терешко]. Львів : ПАІС, 2007. 270 с.
4. Антонов Г.В. Педагогічні засади запобігання і розв'язання конфліктів у навчально-виховному середовищі вищого навчального закладу : автореф. дис.... канд. педаг. наук: 13.00.04. Харків, 2006. 21 с.
5. Антонова-Турченко О.І. Як вижити серед конфліктів. Київ : Знання, 2001. 32 с.
6. Антонова-Турченко О.Г. Поведінка людей у конфліктних ситуаціях. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2004. № 3. С. 20–32.
7. Балабанова Л.М. Жизнестойкость как фактор эффективности человека в различных ситуациях служебной деятельности. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Харків, 2010. Вип. 7. С. 18–28.
8. Березка С. Почуття гумору, як фактор стресостійкості та форма копінг-поведінки особистості. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Суми, 21–22 квітня 2014 р. Суми : СумДУ, 2014. С. 370–373.
9. Березовська Л.І. Самовиховання та саморегуляція особистості : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 310 с.

10. Білий Б.В. Стиль індивідуальної поведінки особистості у конфлікті. Київ : Наук. світ, 2000. 34 с.
11. Блинова О.Є. Психологічні чинники визначення стратегій адаптації трудових мігрантів України в країні працевлаштування. *Проблеми політичної психології та її роль у ставленні громадянства Української держави*: збірник наук. праць. Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ : Міленіум. 2011. Вип. 11. С. 93–102
12. Боришевський М.Й. Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості. *Психологія і суспільство*, Тернопіль, 2009. № 4, С. 119–126.
13. Бурлачук Л.Ф. Словник-довідник з психологічної діагностики : словник. Київ : Наук. думка, 2009. 528 с.
14. Варій М.Й. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр уч. л-ри, 2009. 407 с.
15. Головкін Б.М. Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : дис. ... канд. психол. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 218 с.
16. Головатий М.Ф. Політична психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 399 с.
17. Денисенко І.Д. Сучасна теорія конфлікту: проблеми експлікації, демаркації, класифікації. *Український соціум*. 2013. № 3 (46). С. 32–43
18. Долинська Л.В. Психологія конфлікту : навч. посіб. Київ : Каравела, 2014. 304 с.
19. Жигайло Н.І. Васяновича Г.П, Вдович С.М. Гуманітарні основи адаптації майбутніх фахівців : монографія. Львів : Вид-во «Сполом», 2009. 334 с.
20. Жигайло Н.І. Психологічні проблеми адаптації студентів першокурсників і шляхи їх вирішення. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : науково-методичний журнал. 2009. № 1. С. 107–112.

21. Зданевич Л.В. Теоретико-методологічні основи вивчення проблеми адаптації у психолого-педагогічних дослідженнях. *Наука і сучасність*. Серія: Психологія. Педагогіка. Філософія : збірник наук. праць. Київ, 2005. С. 9–18.
22. Корнєв М.Н. Конфліктологія та теорія переговорів : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 175 с.
23. Корнєв М.Н. Конфлікт як засіб регуляції міжособистісних відносин. *Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі*. Чернівці, 2003. Ч. 1. 184 с.
24. Коберник Л.О. Конфліктні форми поведінки як психологічний феномен. *Проблеми гуманітарних наук*. 2009. № 23. С. 119–132.
25. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2006. 580 с.
26. Крайнюк В.М. Аналіз зумовленості стресостійкості її первинними характеристиками. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Логос, 2007. Т. 7. Вип. 10. С. 178–183.
27. Крайнюк В.М. Механізми формування стресостійкості особистості: *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Логос, 2004. Т. 6. Вип. 7. С. 155–162.
28. Крайнюк В.М. Особливості мотиваційної сфери рятувальників: *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Логос, 2006. Т. 7. Вип. 9. С. 137–142.
29. Крайнюк В.М. Психологічний аналіз понять емоційної, психологічної сфер та стресостійкості. *Вісник Харківського університету*. Харків, 2004. № 617. С. 96–100.

30. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ника- Центр, 2007. 432 с.
31. Крайнюк В.М. Психофізіологічні детермінанти стресостійкості особистості. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2007. Вип. 7. С. 143–148.
32. Кризова психологія : навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2010. 383 с.
33. Лефтеров В.О., Ігнат'єва І.І., Цуркан О.В. Соціологія конфлікту : навч.-метод. посіб. (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»). Одеса : Фенікс, 2019. 304 с.
34. Маннапова К.Р. Психологічні фактори формування життєстійкості підлітків з неповної сім'ї : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2013. 18 с.
35. Методичне забезпечення психологічного супроводження діяльності вищого навчального закладу системи МВС України / за ред. В.І. Московець. Харків : Нац. ун-т внутрішніх справ, 2004. 240 с.
36. Морозов Д.Ю. Мотиваційні чинники стресостійкості випускників вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2012. 20 с.
37. Незавітіна Т.С. Психофізіологічна оцінка стресостійкості в системі психогігієнічних заходів з підвищення професійної надійності судноводіїв : автореф. дис. ... канд. біол. наук : 14.02.01. Київ, 2013. 20 с.
38. Новак А. Соціально-психологічний тренінг. *Журнал практичного психолога*. 2008. № 2. С. 79–83.
39. Овсяннікова Я.О. Соціально-психологічний тренінг як засіб подолання стресових впливів на працівника екстремального виду діяльності. *Психолого-педагогічна складова підготовки працівників системи МВС* : матеріали наук.-практ. конф. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2008. С. 47–49.

40. Пов'якель Н.І. Ціннісні орієнтації у подоланні конфліктних форм поведінки студентів : монографія. Умань : ПП Жовтий, 2011. 144 с.
41. Потапчук Є.М. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військовослужбовців : дис... д-ра психол. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2004. 429 с.
42. Приходько І.І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія. Харків : Акад. МВС України, 2013. 745 с.
43. Психологічний моніторинг професійно важливих якостей курсантів ВВНЗ МВС України : монографія / [Я.В. Мацегора, І.І. Приходько, І.В. Воробйова та ін.]. Харків : Акад. МВС України, 2012. 421 с.
44. Психологічні особливості базових копінг-стратегій та особистісних копінг-ресурсів персоналу МНС України : звіт про НДР МНС України / за заг. ред. О.В. Тімченко. Харків, 2008. 121 с.
45. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів : монографія / [М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, А.І. Кулаженко та ін.]. Київ : КНТЕУ, 2014. 275 с.
46. Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., 26–27 трав. 2006 р. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2006. 424 с.
47. Ришко Г.М. Психологічні особливості розвитку стресостійкості у науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2014. 20 с.
48. Тімченко О.В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція) : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06. Харків, 2003. 427 с.
49. Ткачук Т.А. Ефективне використання копінг-стратегій як складових копінг-поведінки молодшої особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 6. С. 63–67.

52. Ткачук Т.А. Психологія копінг-поведінки особистості майбутнього і діючого податківця : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2013. 41 с.
53. Черпіга М.М. Стресостійкість: психологічний аспект. *Наукові записки*. 2013. Вип. 2. С. 202–208.
54. Arnold M. Stress and emotion. *J. Of Psychological stress*. 2007. № 4. P. 123–140.
55. Friedman M.I. The physiological psychology of hunger: a physiological perspective : *Psychological Review*. 2006. Vol. 83. P. 401–431.
56. Hobfoll S. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*. 2008. Vol. 44. P. 513–524.
57. Huang C. Hardiness and stress: A critical review. *Maternal-Child Nursing Journal*. 1995. Jul–Sep. Vol. 23. № 3. P. 82–89.
58. Janis I.L. Psychological Stress: Psychoanalytical and Behavioral Studies of Surgical Patients. New York : Academic Press, 2004. 439 p.
59. Khoshaba D.M. Early Antecedents of Hardiness. *Consulting Psychology Journal*. Spring. 2009. Vol. 51. № 2. P. 106–117.
60. Kobasa S. Commitment and coping in stress resistance among lawyers. *J. of Personality and Social Psychology*. 2002. Vol. 42. P. 707–717.
61. Lazarus R.S. Psychological stress and the coping process. New York, 2006. 466 p.
62. Lazarus R.S. Psychological stress and the coping in aging. *American Psychologist*. 2003. Vol. 38. P. 245–254.
63. Lazarus R.S. Stress, appraisal, and coping. New York, 2004. P. 167–169.
64. Lehtonen A. Stress reaction connected with characteristics of work in electronic industry. *Mental load and stress in activity*. European approaches. Berlin, 2002. 68 p.
65. Maddi S. The Effectiveness of Hardiness Training. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 2008. Vol. 50. № 2. P. 78–86.

66. Maddi S. The Personality Construct of Hardiness, II: Relationships With Comprehensive Tests of Personality and Psychopathology. *Journal of Research in Personality*. 2002. Vol. 36. P. 72–85.

67. Wong P.T. Effective management of life stress: The resource congruence model. *Stress Medicine*. 2003. Vol. 9. P. 51–60.